

ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

Τα Βαλκάνια ανάμεσα στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, στον αμερικανορωσικό ανταγωνισμό και στις νέες προκλήσεις

Μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού και του διπολισμού τα πρώην βαλκανικά κομμουνιστικά κράτη είδαν την ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως επιβεβαίωση της ευρωπαϊκής τους ταυτότητας, ως ένα πλαίσιο ασφάλειας και οικονομικής ανάπτυξης. Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία άρχισε στα μέσα της δεκαετίας του '90 με την υπογραφή συμφωνιών σύνδεσης και σταθεροποίησης ανάμεσα στην Ε.Ε. και στα νέα δημοκρατικά βαλκανικά κράτη και ολοκληρώθηκε από τυπική άποψη με την υπογραφή ανάλογης συμφωνίας της Ε.Ε. με τη Σερβία στις 29 Απριλίου 2008.¹ Τα οικονομικά και πολιτικά δεδομένα διαφέρουν από χώρα σε χώρα και συχνά τίθεται το ερώτημα αν η Βουλγαρία και η Ρουμανία πληρούσαν πράγματι τις προϋποθέσεις για πλήρη ένταξη το 2007, όπως για παράδειγμα η Σλοβενία και η Κύπρος, ή αν η ένταξή τους στην Ευρώπη απέκτησε μια δυναμική λόγω της ένταξής τους στο ΝΑΤΟ και της γεωπολιτικής σημασίας των χωρών αυτών της Μαύρης Θάλασσας. Διερωτάται επίσης κανείς αν η Σερβία, παρά το βάρος του πολέμου και συνεπειών του, έχει καλύτερη υποδομή για ένταξη στην Ευρώπη και κατά πόσο πολιτικά αίτια επηρεάζουν την ευρωπαϊκή της πορεία. Ανεξάρτητα από την απάντηση που μπορεί να δώσει κανείς, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι από τον 16ο αιώνα η Νοτιοανατολική Ευρώπη ανήκει στην οικονομική περιφέρεια της Ευρώπης και ότι τα οικονομικά κριτήρια δεν μπορούν να αποτελούν καθοριστικό δείκτη ευρωπαϊκότητας. Μεγαλύτερη σημασία έχει το πολιτισμικό υπόβαθρο και από την άποψη αυτή όλοι οι βαλκανικοί λαοί αισθάνονται ότι ανήκουν στην ευρωπαϊκή οικογένεια η οποία αποτελεί ενότητα, αλλά μέσα στην πολυμορφία της. Η προοπτική της ένταξης στην Ευρώπη αποτελούσε και αποτελεί ισχυρό κίνητρο για τα βαλκανικά κράτη να προβούν στις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στη μεταβατική τους πορεία προς την Ευρώπη, έστω και αν η μετάβαση συντελείτε με διαφορετική ταχύτητα.

Ωστόσο, μέχρι σήμερα η ΕΕ παρέμεινε μια οικονομική ζώνη και, θεωρητικά, ένα σύστημα αξιών και δεν απέδειξε ότι μπορεί να αποτελέσει έναν σημαντικό παράγοντα διευθέτησης των βαλκανικών κρίσεων και εξεύρεσης λύσεων. Με την έναρξη της Γιουγκοσλαβικής κρίσης το 1990/91 η τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν κατανόησε ότι η Γιουγκοσλαβία ως ενιαίο κράτος δεν είχε μέλλον, ότι οι Σλοβένοι και οι Κροάτες επιδίωκαν την ίδρυση ανεξαρτήτων κρατών –οι Σλοβένοι για πρώτη φορά στη ιστορία– οι Κροάτες μετά από μια χιλιόχρονη απουσία ανεξάρτητου κρατικού βίου. Η γενναιόδωρη προσφορά της Ευρώπης προς τη Γιουγκοσλαβία –οικονομική βοήθεια και ταχεία ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα– αν παρέμενε ενωμένη, δεν είχε απήχηση στους Κροάτες, γιατί η ανάγκη συγκρότησης του εθνικού κροατικού κράτους αποδείχτηκε ισχυρότερη και προϋπόθεση για την ένταξη στην Ευρώπη. Το όλο πρόβλημα της Γιουγκοσλαβικής κρίσης συνίστατο στο γεγονός ότι τα πρώην διοικητικά

1. Βλ. *Politika* (σερβ. εφημ), 30.4.2008. Για μια πρώτη προσέγγιση του ζητήματος της υπογραφής των συμφωνιών σύνδεσης και σταθεροποίησης μεταξύ της Ε.Ε. και των βαλκανικών κρατών, αλλά και της ένταξης των Βαλκανίων στον ενεργειακό πόλεμο των αγωγών βλ. V.Čačevski, *Balkanite. Evropejskij izbor*, Σόφια 2007· ο ίδιος, *Balkanite. Novata Jugoiztočna Evropa*, Σόφια 2007.

όρια των επί μέρους γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών μετατρέπονταν σε εθνικά σύνορα κυρίαρχων κρατών, όπου τα άλλοτε ισότιμα συνταγματικά έθνη μετατρέπονταν σε μειονότητες. Η Σερβία του Μιλόσεβιτς κατήγγειλε την ευρύτατη αυτονομία του Κοσόβου, την οποία είχαν εκμεταλλευτεί οι Αλβανοί το 1969-1989 για την προώθηση μιας αντισερβικής πολιτικής, η Κροατία του Τούτζμαν μετέβαλε το καθεστώς των Σέρβων της Κράινας και της Σλαβονίας από ισότιμο έθνος με τους Κροάτες σε μειονότητα και στη Βοσνία ο Αλία Ιζετμπέκοβιτς, ο οποίος είχε καταδικασθεί στο παρελθόν για διασπορά ισλαμικού φονταμενταλισμού, αναδείχτηκε ηγέτης των Βοσνίων Μουσουλμάνων στη Βοσνία, διακηρύττοντας ότι τα πρότερα δικαιώματα των Σέρβων και των Κροατών θα εξετάζονταν κατά περίπτωση, πράγμα που προκάλεσε ανησυχίες στους Σέρβους. Έτσι, προέκυψε το σερβικό ζήτημα όχι αναγκαστικά ως ζήτημα ίδρυσης μιας Μεγάλης Σερβίας με εδαφική συνέχεια, αλλά ως ζήτημα του καθεστώτος που θα είχαν οι Σέρβοι στην ανεξάρτητη Κροατία και στη Βοσνία. Η γνωμοδότηση της επιτροπής Μπαντιντέρ για τα κριτήρια αναγνώρισης των πρώην γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών ως ανεξαρτήτων κρατών στην ουσία καταστρατηγήθηκε και η διεθνής κοινότητα αποδέχτηκε τα άλλοτε διοικητικά όρια των επιμέρους γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών ως όρια ανεξαρτήτων κρατών, ερμηνεύοντας το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των Κροατών και Σλοβένων ως δικαίωμα απόσχισης και των Σέρβων ως δικαίωμα διατήρησης της εθνικής ταυτότητας.

Η ενεργός στρατιωτική αμερικανική ανάμιξη και επέμβαση το καλοκαίρι του 1995 έδωσε τη γνωστή λύση στην Κροατία και τη Βοσνία, έξοδος των Σέρβων από την Κράινα μετά από επίθεση των κροατικών δυνάμεων, εκπαιδευμένων από Αμερικανούς βετεράνους, βομβαρδισμός των σερβικών θέσεων στη Βοσνία, προώθηση της ειρηνευτικής διαδικασίας που οδήγησε στη υπογραφή της δυσλειτουργικής Συμφωνίας του Ντέιτον. Η αμερικανική επέμβαση το καλοκαίρι του 1995 εντάχθηκε μέσα στο γενικότερο σχέδιο της Ουάσιγκτον για την επέκταση του NATO προς ανατολάς και την ίδρυση προτεκτοράτων, προκαλώντας ρωσικές αντιδράσεις. Αμέσως μετά το Ντέιτον στην Τούζλα της Βοσνίας ιδρύθηκε αμερικανική βάση. Σε ειδικό παράρτημα της συμφωνίας του Ντέιτον προβλεπόταν η ελεύθερη διακίνηση νατοϊκών δυνάμεων στο έδαφος της Γιουγκοσλαβίας. Η μη τήρηση των διατάξεων του ειδικού αυτού παραρτήματος από τον Μιλόσεβιτς πυροδότησε την έξαρση της κρίσης στο Κόσοβο. Ανεξάρτητα από τα λάθη της σερβικής ηγεσίας υπό τον Μιλόσεβιτς δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αμερικανική πλευρά ήταν έκδηλα μεροληπτική υπέρ των Αλβανών και το βασικό ζήτημα ήταν να προκληθούν οι Σέρβοι, να απαντήσουν με αντίποινα για να δικαιολογηθεί η σχεδιαζόμενη νατοϊκή επέμβαση. Άμεσος στόχος των Αμερικανών ήταν η εγκατάσταση του NATO στο Κόσοβο. Η σερβική ηγεσία στο Ραμπουγιέ δέχτηκε τελικά διεθνή στρατιωτική παρουσία στο Κόσοβο, αλλά απέρριψε το τελεσίγραφο των Αμερικανών για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στο Κόσοβο μετά την παρέλευση τριών ετών, πράγμα που θα οδηγούσε στην ανεξαρτησία της σερβικής επαρχίας. Από την άποψη του διεθνούς δικαίου οι Αλβανοί δεν είχαν το δικαίωμα ανεξαρτησίας, όπως οι Σλοβένοι και οι Κροάτες, διότι το Κόσοβο ήταν *de jure* τμήμα της Σερβίας. Η ίδρυση της μεγάλης αμερικανικής βάσης στο Ουρόσεβατς, μετά την αποχώρηση των Σέρβων από το Κόσοβο, και η εμμονή των Αμερικανών στη λύση της ανεξαρτησίας του Κοσόβου εξηγούν τα βαθύτερα κίνητρα της νατοϊκής επέμβασης εναντίον της Γιουγκοσλαβίας, ότι στην ουσία επρόκειτο για νέους γεωπολιτικούς συσχετισμούς. Οι εξελίξεις στο Κόσοβο επέδρασαν στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της

Μακεδονίας, όπου μετά τον αινιγματικό πόλεμο του 2001 και την υπογραφή της συμφωνίας της Αχρίδας οι Αλβανοί στην πράξη αναγνωρίστηκαν ως ισότιμο συνταγματικό έθνος με τους Σλαβομακεδόνες και το εθνοπολιτισμικό χάσμα Αλβανών και Σλαβομακεδόνων τείνει να καταστεί αγεφύρωτο.²

Η ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στο NATO και οι συνακόλουθες συμφωνίες για την εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων στις δύο αυτές χώρες οφείλονταν ελάχιστα στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Ενεργειακοί λόγοι, η διέλευση δηλαδή των αμερικανικών κυρίως συμφερόντων αγωγών πετρελαίου από τη Βουλγαρία και Ρουμανία – Κωνσταντζα – Τεργέστη και Μπουργάζ – Αυλώνα (AMBO-Albanian-Macedonian Bulgarian Oilpipeline) – και γεωπολιτικοί λόγοι, οι εξελίξεις στον Καύκασο και η αποκοπή της Ρωσίας από τη Μαύρη Θάλασσα, είχαν μεγαλύτερη βαρύτητα για τους Αμερικανούς. Ο έλεγχος της μεσοβαλκανικής ζώνης, της Αδριατικής Θάλασσας και της Μαύρης Θάλασσας απέβη στρατηγικός στόχος των Αμερικανών. Η αναγνώριση της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας από τη Αμερική με το συνταγματικό όνομα «Δημοκρατία της Μακεδονίας» στις 4 Νοεμβρίου 2004 οφειλόταν κυρίως στην προσπάθεια των Αμερικανών να αποτρέψουν έναν νέο πόλεμο Σλαβομακεδόνων και Αλβανών, όπου οι διεθνοτικές σχέσεις, μετά τα γεγονότα του 2001, παραμένουν τεταμένες. Ο νόμος για την αναδιάρθρωση των δήμων, ο οποίος προέβλεπε την ένταξη αλβανικών χωριών στον δήμο της Στρούγκας και του Κίτσεβο, ώστε οι Αλβανοί να έχουν την πλειοψηφία και να εκλέγουν Αλβανό δήμαρχο στις δύο αυτές πόλεις, όπως και την ένταξη διαφόρων περιοχών στο δήμο των Σκοπίων, ώστε οι Αλβανοί να αποτελέσουν το 20% και να επισημοποιηθεί η ισοτιμία της αλβανικής γλώσσας, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στους Σλαβομακεδόνες. Η σλαβομακεδονική αντιπολίτευση διοργάνωσε δημοψήφισμα για την ακύρωση του νόμου, ενώ οι Αλβανοί απείλησαν ότι, σε περίπτωση επιτυχίας του δημοψηφίσματος, θα διοργάνωναν αντιδημοψήφισμα για απόσχιση. Η αναγνώριση της ΠΓΔΜ από την Αμερική με το συνταγματικό της όνομα απέτρεψε προσωρινά την κρίση, απέδειξε όμως πόσο εύθραυστες είναι οι ισορροπίες στην ΠΓΔΜ, όπου έχει χαραχθεί η διαχωριστική γραμμή Αλβανών και Σλαβομακεδόνων. Στα τέλη Δεκεμβρίου 2004, αμέσως μετά την αμερικανική αναγνώριση, υπογράφηκε πανηγυρικά μεταξύ Αλβανίας, ΠΓΔΜ και Βουλγαρίας η συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού AMBO, πράγμα που εξηγεί το ενδιαφέρον της Ουάσιγκτον για την Αλβανία και την ΠΓΔΜ ως συμμάχων στη Νέα Ευρώπη.

Η επέκταση του NATO προς ανατολάς-κατά παράβαση των όρων που έθεσε ο Γκορμπατσώφ το 1990 για την ένωση της Γερμανίας, ότι δηλαδή η Ενωμένη Γερμανία θα μπορούσε να καταστεί μέλος του NATO, αλλά το NATO σε καμιά περίπτωση δεν θα έπρεπε να επεκταθεί προς ανατολάς –ανησύχησε τη Ρωσία του Πούτιν. Απορρίπτοντας το νεοφιλελεύθερο μοντέλο του δυτικού καπιταλισμού και της δυτικής δημοκρατίας, ο Πούτιν κινήθηκε περισσότερο στο πλαίσιο της ρωσικής παράδοσης, εισάγοντας τη διευθυνόμενη δημοκρατία και ένα είδος κρατικού καπιταλισμού. Έχοντας πετύχει να ανορθώσει τη ρωσική οικονομία, η Ρωσία του Πούτιν αντέδρασε στην αμερικανική

2. Για νέα στοιχεία σχετικά με το παρασκήνιο των διαπραγματεύσεων που οδήγησαν στην υπογραφή της συμφωνίας της Αχρίδας βλ. V. Latifi, *Zhvillimi i negociatave 1. Negocimi per arritjen e marreveshjes se Ohrit*, Σκόπια 2007· ο ίδιος, *Zhvillimi i negociatave 2. Negocimi si teknike paresore per zgjidhjen e konflikteve*, Σκόπια 2007.

πολιτική περικύκλωσης της Ρωσίας, κηρύσσοντας τον ενεργειακό πόλεμο στις Ηνωμένες Πολιτείες ως δυνητικό μέσο άσκησης πολιτικής επιρροής στα Βαλκάνια και προσπαθώντας να επωφεληθεί από τα προβλήματα που προέκυψαν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Η Ρωσία, κατά τον Πούτιν, πέρασε το στάδιο της σταθεροποίησης, και υπεισέρχεται στο στάδιο της ανάδειξής της σε υπερδύναμη.³ Ο ενεργειακός πόλεμος των αγωγών στις αρχές του 21ου αι. θυμίζει τον πόλεμο των σιδηροδρόμων στα Βαλκάνια στις αρχές του 20ού αι. Η Ρωσία εκμεταλλεύεται πολιτικά το ζήτημα του Κοσόβου, υιοθετώντας σερβικές θέσεις. Ο διπλωματικός ελιγμός της σερβικής κυβέρνησης το 2005, να δεχτεί δηλαδή τη διακίνηση των νατοϊκών δυνάμεων στο έδαφος της Σερβίας και να συμμετάσχει στο πρόγραμμα του NATO «Σύμπραξη για την Ειρήνη», δεν δικαιώσε τις προσδοκίες των Σέρβων ότι η Αμερική θα μπορούσε να δεχτεί τη σερβική πρόταση για λύση του ζητήματος του Κοσόβου, χωρίς να θιγεί η σερβική κυριαρχία, «κάτι παραπάνω από αυτονομία κάτι λιγότερο από ανεξαρτησία». Όταν η κυβέρνηση Κοστούνιτσα βεβαιώθηκε ότι η στάση της Ρωσίας στο θέμα του Κοσόβου είναι σταθερή, το Βελιγράδι αναζήτησε στη Μόσχα τον στρατηγικό εταίρο. Η σερβική και ρωσική θέση είναι γνωστή, η μονομερής ανεξαρτητοποίηση του Κοσόβου και η ακύρωση της απόφασης 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας συνιστούν πλήγμα στο κύρος του ΟΗΕ και παραβίαση του διεθνούς δικαίου, το Κόσοβο δεν είναι μοναδική περίπτωση και θα αποτελέσει προηγούμενο για την εκδήλωση και άλλων αποσχιστικών κινήσεων. Το ότι το σχέδιο Αχτισάρι για την επιτηρούμενη ανεξαρτησία του Κοσόβου δεν εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας και ότι ο αριθμός των χωρών που μέχρι σήμερα αναγνώρισαν την αυτοανακηρυχθείσα από τους Αλβανούς ανεξαρτησία του Κοσόβου στις 17 Φεβρουαρίου 2008 δεν είναι ο αναμενόμενος (74 χώρες, αλλά μεταξύ αυτών σημαντικές χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Γαλλία, η Γερμανία) αποτελεί μια επιτυχία της ρωσικής διπλωματίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως ενιαίο σώμα δεν αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου και ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ισπανία, η Ελλάδα, η Κύπρος, η Σλοβακία και η Ρουμανία, έχουν μέχρι σήμερα μια αρνητική στάση έναντι της ανεξαρτησίας του Κοσόβου. Η Ισπανία φοβάται αποσχιστικές κινήσεις των Βάσκων, η Ρουμανία φοβάται την έγερση αιτημάτων των Ούγγρων της Τρανσυλβανίας για αυτονομία και την *de jure* απόσχιση της Υπερδνειστερίας από τη Μολδαβία, αιτήματα αυτονομίας των Ούγγρων φοβάται και η Σλοβακία, η Ελλάδα και η Κύπρος αναλογίζονται τις επιπτώσεις της αναγνώρισης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου στη λύση του Κυπριακού και στις σχέσεις τους με τη Ρωσία. Μετά από δισταγμούς η Βουλγαρία αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου, ταυτόχρονα με την Κροατία και την Ουγγαρία τον Μάρτιο του 2008, πράγμα που προκάλεσε τις αντιδράσεις του ακαδημαϊκού κόσμου της χώρας.⁴ Αλλά είναι γνωστό ότι στη Βουλγαρία ασκήθηκαν έντονες αμερικανικές πιέσεις να αναγνώρισει το Κόσοβο. Η επίσκεψη του Πούτιν στη Σόφια (17-18 Ιανουαρίου 2008) και η πανηγυρική υπογραφή της βουλγορωσικής συμφωνίας για την κατασκευή του αγωγού South-Stream⁵ δυσaráεστησαν την

3. Βλ. τους λόγους του Πούτιν και τις εκτιμήσεις αναλυτών για τον μελλοντικό ρόλο της Ρωσίας Μ. Minčev – Pijana Veleva (επιμ.), *Kakvo misli Rusija*, Σόφια 2008.

4. Βλ τις δηλώσεις του Ακαδημαϊκού Georgi Markov για τη επίδραση της ανεξαρτησίας του Κοσόβου στην ΠΓΔΜ, *Standart* (βουλγ. Εφημ.), 20.3.2008. Για τη βουλγαρική στάση γενικά βλ. *Monitor* (βουλγ. εφημ.) 20.3.2008 και 25.3.2008.

5. Η υπογραφή της συμφωνίας συνέπεσε με τη συμπλήρωση 130 ετών από την ίδρυση βουλγαρικού κράτους (3.3.1878) με την ουσιαστική βοήθεια της Ρωσίας. Το έτος 2008 είχε ανακηρυχθεί

Ουάσιγκτον. Ήδη κατά την επίσκεψη του υπουργού Εξωτερικών της Βουλγαρίας, Ιβήλο Κάλφιν, στην Αμερική (5.1.2008) η Κοντολίζα Ράις είχε εκφράσει την αντίθεσή της σε μια πιθανή υπογραφή βουλγαρορωσικής συμφωνίας, καλώντας τη Βουλγαρία να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία του Κοσόβου. Στην ΠΓΔΜ ο νεοεκλεγείς πρωθυπουργός Νικόλα Γκρούεφκι δίσταζε αρχικά να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία του Κοσόβου, παρά τις πιέσεις που δεχόταν από τα αλβανικά κόμματα του Μεντούχ Θάτσι και του Άλι Αχμέτι. Παρόλο που ο Χασίμ Θάτσι ενίσχυσε τον αγώνα του Τζουκάνοβιτς για την ανεξαρτητοποίηση του Μαυροβουνίου, η κυβέρνηση του Μαυροβουνίου τηρούσε αρχικά μια εφεκτική στάση. Αναγνώριση της ανεξαρτησίας του Κοσόβου από την κυβέρνηση της Ποντγκόριτσας θα σήμαινε διχασμό της κοινής γνώμης του Μαυροβουνίου και θα προκαλούσε βίαιες αντιδράσεις της δυναμικής σερβικής μειονότητας (33%). Θα αποτελούσε επίσης ρήξη με την ιστορική παράδοση των Μαυροβουνίων, στους οποίους το «Έπος του Κοσόβου» αποτελεί κοινή κληρονομιά με τους Σέρβους. Το 80% των Μαυροβουνίων τασσόταν κατά της αναγνώρισης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου.⁶ Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη δεν πρόκειται να αναγνωρίσει το Κόσοβο, λόγω των έντονων αντιρρήσεων των Σερβοβόσνιων, οι οποίοι απειλούν με απόσχιση από το εύθραυστο και δυσλειτουργικό κράτος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης. Οι προσπάθειες του διεθνούς παράγοντα να καταστήσει τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη ένα συγκεντρωτικό κράτος, με την ενίσχυση του ρόλου του Προεδρείου, την αφαίρεση αρμοδιοτήτων από την αυτόνομη Δημοκρατία της Σερβίας και τη συγκρότηση κοινής αστυνομίας δεν καρποφόρησαν. Η Τουρκία αναγνώρισε αμέσως το Κόσοβο, παρά τους ενδεχόμενους φόβους της Άγκυρας για συνέπειες στο Κουρδικό ζήτημα. Το Κόσοβο, η Αλβανία και η Βοσνία-Ερζεγοβίνη διανοίγουν προοπτικές για τουρκικές επενδύσεις.⁷ Για την Αλβανία, η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου ήταν ζήτημα υψίστης εθνικής σημασίας και η επίσκεψη του Κοσοβάρου πρωθυπουργού Χασίμ Θάτσι στα Τίρανα (19.6.2008) χαρακτηρίστηκε από την Πρίστινα και τα Τίρανα ως ιστορική. Χασίμ Θάτσι και Σαλί Μπερίσα υπέγραψαν συμφωνίες για στενή συνεργασία στον ενεργειακό, οικονομικό και εκπαιδευτικό τομέα και, για ευνόητους λόγους, απέκλεισαν το ενδεχόμενο ένωσης του Κοσόβου με την Αλβανία στο μέλλον. Ο Θάτσι διέκρινε τις έννοιες «εθνική ταυτότητα και κρατική ταυτότητα». «Οι Αλβανοί ποτέ δεν ήταν πιο στέρεοι και πιο κοντά ο ένας στον άλλον. Είμαι κατά της παραβίασης των συνόρων (sic!), αλλά υπέρ της περιφερειακής συνεργασίας. Πρέπει να διακρίνουμε την εθνική και την κρατική ταυτότητα. Έχουμε δύο διαφορετικές κρατικές ταυτότητες, όμως το Κόσοβο και η Αλβανία έχουν μια εθνική ταυτότητα. Είμαστε Αλβανοί»⁸, δήλωσε ο Θάτσι σε ερώτηση για την προοπτική ένωσης του Κοσόβου με την Αλβανία.

έτος της Βουλγαρίας στη Ρωσία και της Ρωσίας στη Βουλγαρία. Η αναδυόμενη ρωσοφιλία στη Βουλγαρία ανησυχούσε την Αμερική. Για την επίσκεψη του Πούτιν στη Σόφια, όπου μίλησε για «υγιή πραγματισμό στις σχέσεις Βουλγαρίας-Ρωσίας», βλ. το ειδικό αφιέρωμα του βουλγαρικού περιοδικού *Bolgarskij diplomatičskij obzor*. «130-letie Osvobozdenija Bolgarii i okončanija Russko-tureskoj vojny. Georgij Pärvanov i Vladimir Putin orkryli v Sofija God Rossii v Bolgarii», *Bolgarskij diplomatičskij Obzor 1(2008)* 6-25.

6. *Politika* (σερβ. εφημ.), 2.7.2008.

7. Βλ. *Standart*, 26.3.2008.

8. Βλ. *Monitor* (βουλγ. εφημ.), 20.6.2008. Για τη στάση των βαλκανικών κρατών έναντι της ανεξαρτησίας του Κοσόβου βλ. A. Ernst, «Kosovos Unabhangigkeit aus der Perspektive seiner

Έχει διαφανεί ότι η περίπτωση του Κοσόβου δεν είναι ειδική, αλλά μπορεί να αποτελέσει προηγούμενο για την εκδήλωση αποσχίσεων και σε άλλες περιοχές με εθνοτικά προβλήματα. Η κρίση στη νότιο Οσετία και την Αμπχαζία (Αύγουστος 2008) χαρακτηρίστηκε εύστοχα από πολιτικούς αναλυτές ως μετάσταση του καρκινώματος του Κοσόβου, ως η ρωσική απάντηση στην Αμερική. Στον νέο Ρώσο πρόεδρο Δμίτριγε Μεντβέντιεφ δόθηκε η ευκαιρία να διεθνοποιήσει το ζήτημα του Κοσόβου προς όφελος των Σέρβων. Η Ρωσία στην πρώτη φάση της σύγκρουσής της με τη Δύση, μένοντας πιστή στις αρχές του διεθνούς δικαίου και του απαραβιάστου των συνόρων, απαίτησε αρχικά ειδικό καθεστώς για τη νότιο Οσετία και την Αμπχαζία, σεβόμενη de jure την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας, αλλά ζήτησε ταυτόχρονα και την πλήρη εφαρμογή της απόφασης 1244 του Συμβουλίου Ασφαλείας για το Κόσοβο.⁹ Όταν η Γεωργία αποχώρησε από την Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών και η Αμερική αναμίχθηκε στην κρίση, στέλλοντας για πρώτη φορά στη μεταπολεμική ιστορία τον Αμερικανικό Έκτο Στόλο στη Μαύρη Θάλασσα, η Ρωσία αναγνώρισε την ανεξαρτησία της νοτίου Οσετίας και της Αμπχαζίας, όπου θα εγκαταστήσει βάσεις.¹⁰ Η Μόσχα επιδιώκει βασικά την ανατροπή του Προέδρου Σακασβίλι και μια νέα διαλλακτική ηγεσία στην Τυφλίδα.

Nachbarn», στο Bernhard Chiari – Agil Ke?elring (επιμ), *Wegweiser zur Geschichte. Kosovo. Im Auftrag des Militargeschichtlichen Forschungsamtes*, Paderborn – Munchen – Wien - Zurich 2008, σσ. 153-163.

9. Βλ. τις δηλώσεις στις Βρυξέλλες του Δμίτριγε Ρογκόζιν, εκπροσώπου της Ρωσίας στο NATO «Ο σεβασμός της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας δεν θα είναι εφικτός, χωρίς τον σεβασμό της εδαφικής ακεραιότητας της Σερβίας στο Κόσοβο-Μετόχι. Δεν είναι δυνατόν να αναγνωρίζεις την ανεξαρτησία του Κοσόβου και ταυτόχρονα επιμόνα να επαναλαμβάνεις ότι πρέπει να γίνει σεβαστή η εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας στο ζήτημα της νοτίου Οσετίας. Αν έχουμε την εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας στο Κόσοβο, τότε έχουμε και την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας. Αν κάποιος δεν αναγνωρίζει την εδαφική ακεραιότητα της Σερβίας στο Κόσοβο, τότε καλύτερα να σιωπά σχετικά με την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας... Λόγω των όσων διέπραξε το NATO στη Γιουγκοσλαβία –δολοφονίες πολιτών, καταστροφές γεφυρών στο Δούναβη, της σερβικής τηλεόρασης– δεν έχει το δικαίωμα να ασκεί κριτική στη Ρωσία για την τωρινή ή για τη μελλοντική της δράση», *Politika* (σερβ. εφημ), 18.8.2008. Με τον πόλεμο στην Οσετία η Ρωσία ήθελε προφανώς να αποδείξει ότι οι σύμμαχοι της Αμερικής σε ευαίσθητες περιοχές ζωτικών ρωσικών συμφερόντων δεν μπορούν να υπολογίζουν σε αποτελεσματική αμερικανική βοήθεια, όταν η Ρωσία κρίνει ότι απειλείται. Η Αμερική από την άλλη πλευρά καλλιεργεί την ψύχωση του ρωσικού κινδύνου στις χώρες της πρώην Ανατολικής Ευρώπης. Δεν ήταν τυχαία η υπογραφή της αμερικανοπολωνικής συμφωνίας για την εγκατάσταση αντιβαλλιστικής ασπίδας στην Πολωνία στο αποκορύφωμα της κρίσης στον Καύκασο. Η νέα πολωνική κυβέρνηση του Τεσκ είχε αρχικά εκφράσει τις επιφυλάξεις της, αναλογιζόμενη τα ρωσικά αντίποινα. Η εγκατάσταση αντιβαλλιστικής ασπίδας στην Τσεχία δεν έτυχε της έγκρισης των Τσέχων πολιτών, το 70% του πληθυσμού τάχθηκε εναντίον. Παραμένει ανοικτό το ερώτημα κατά πόσο η Αμερική θα επωμιστεί το κόστος της εγκατάστασης στην Πολωνία και τα Βαλτικά κράτη, συμπεριλαμβανομένων και των πιθανών ρωσικών αντιποίνων. Πολιτικοί αναλυτές εκτιμούν ότι οι Αμερικανοί προκάλεσαν την κρίση στη Γεωργία για να αρθούν οι επιφυλάξεις των Πολωνών, λόγω του υποτιθέμενου ρωσικού κινδύνου, σχετικά με την εγκατάσταση της αντιβαλλιστικής ασπίδας. Το 60% των Πολωνών πολιτών ήταν εναντίον της εγκατάστασης της αντιβαλλιστικής ασπίδας. Αναμένονταν ρωσικές αντιδράσεις (ενεργειακό και οικονομικό εμπάργκο σε Πολωνία, πύραυλοι στο Καλλίνινγκραντ, πιθανή εγκατάσταση ρωσικών βάσεων στη Βενεζουέλα, σύσφιξη των σχέσεων της Ρωσίας με τη Συρία, πιθανή πρόκληση μιας κρίσης στην Κούβα, διαφοροποίηση της στάσης της Ρωσίας στο ζήτημα του Ιράν). Ο νέος ψυχρός πόλεμος, όπως και ο πρώην ιδεολογικά φορτισμένος ψυχρός πόλεμος 1945-1989, δεν έχει γεωγραφικά όρια.

10. Κατά τις υπάρχουσες πληροφορίες, στο Σουχούμ θα μεταφερθεί ο ρωσικός στόλος της Μαύρης Θάλασσας που θα αποχωρήσει από τη Σεβαστούπολη το 2017, βλ. *Monitor* (βουλγ. εφημ.) 15.11.2008.

Οι Κοσοβάρτοι ηγέτες εξέφρασαν τους δικαιολογημένους φόβους, μήπως η κρίση στον Καύκασο θα απέτρεπε την περαιτέρω αναγνώριση του Κοσόβου από άλλα κράτη. Συγκρίνοντας την αμερικανική επέμβαση στο Κόσοβο και τη ρωσική στην νότιο Οσετία, μπορούμε να εντοπίσουμε αναλογίες, αλλά και διαφορές. Τόσο οι Αμερικανοί όσο και οι Ρώσοι επενέβησαν για την αποτροπή μιας ανθρωπιστικής καταστροφής. Αλλά η νότιο Οσετία και η Αμπχαζία ήταν τμήματα της Ρωσίας πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ το Κόσοβο δεν ήταν ποτέ τμήμα της Αλβανίας. Τόσο στον πόλεμο του 1991-92 όσο και στην πρόσφατη κρίση οι Ρώσοι δεν έθεσαν αρχικά ζήτημα ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας και της νοτίου Οσετίας, αλλά ειδικού καθεστώτος, μετά την ενεργό αμερικανική ανάμιξη προχώρησαν στην αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας και της νοτίου Οσετίας. Άλλωστε, πρώτα οι ρωσικές ειρηνευτικές δυνάμεις δέχτηκαν την επίθεση των γεωργιανών δυνάμεων. Η Ρωσία θα συνεχίσει να στηρίζει τη Σερβία στο ζήτημα του Κοσόβου.

Η ελληνορωσοβουλγαρική συμφωνία για την κατασκευή του πετρελαιαγωγού Μπουργάς – Αλεξανδρούπολης, ανταγωνιστικού του AMBO, και οι συμφωνίες Ρωσίας – Βουλγαρίας, Ρωσίας – Σερβίας και Ρωσίας – Ελλάδας για την κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου South-Stream, ανταγωνιστικού του αγωγού Nabucco (σχεδιαζόμενη διέλευση μέσω Τουρκίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Ουγγαρίας, Αυστρίας) καθιστούσαν τα Βαλκάνια κέντρο μεταφοράς ρωσικής ενέργειας προς την Ευρώπη. Η Ρωσία πλεονεκτεί σε σύγκριση με το Αζερμπαϊτζάν σχετικά με τα αποθέματα φυσικού αερίου και πετρελαίου και με τους αγωγούς Μπουργκάς – Αλεξανδρούπολης και South-Stream εξασφαλίζεται ένας συντομότερος δρόμος εφοδιασμού της Ευρώπης με ρωσικό πετρέλαιο και φυσικό αέριο. Τα πλεονεκτήματα του South-Stream (επαρκή ρωσικά αποθέματα, συντομότερη οδός από τα ρωσικά λιμάνια στη Βουλγαρία μέσω Μαύρης Θάλασσας) σε σχέση με τον αγωγό Nabucco (ανεπαρκή αποθέματα στη Κασπία, δυσχερής διέλευση του αγωγού μέσω τουρκικού εδάφους, αβέβαιη η συνεργασία με το Ιράν) επισήμανε ο Πρόεδρος του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ενέργειας, Σλαβ Σλαβόφ.¹¹ Αλλά το πρόβλημα για την αμερικανική πλευρά συνίσταται στο γεγονός ότι η ενεργειακή εξάρτηση των Βαλκανίων από τη Ρωσία μπορεί ίσως να σημάνει μακροπρόθεσμα και άσκηση ρωσικής πολιτικής επιρροής. Για τον λόγο αυτό η Αμερική, αλλά και ευρωπαϊκές χώρες, προωθούν την ταχεία κατασκευή του αγωγού Nabucco στη Βαλκανική. Η Ρουμανία υπέγραψε πρώτη συμφωνία για τη διέλευση του αμερικανικών κυρίως συμφερόντων αγωγού Nabucco από ρουμανικό έδαφος και ο Πρόεδρος Μπασέσκου υποστηρίζει θερμά την κατασκευή του.¹² Αλλά η κρίση στη νότιο Οσετία, που απείλησε με παρατεταμένη αστάθεια τη Γεωργία, δημιούργησε ερωτηματικά, κατά πόσο η Γεωργία είναι μια ασφαλής χώρα για τη διέλευση των αγωγών μεταφοράς φυσικού αερίου από το Αζερμπαϊτζάν. Έτσι, υπήρχε ένας σκεπτικισμός στο Βουκουρέστι κατά πόσο η κατασκευή του αγωγού Nabucco είναι εφικτή.¹³

Στη Σερβία η ρωσική πολιτική επιρροή είναι δεδομένη, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα των εκλογών της 11ης Μαΐου 2008 και το σχηματισμό της «αφύσικης» κυβέρνησης συνασπισμού του Δημοκρατικού Κόμματος με τους Σοσιαλιστές. Το

11. Βλ. *România Liberă* (ρουμ. εφημ.), 27.6.2008.

12. Βλ. *România Liberă* (ρουμ. εφημ.), 16.3.2008.

13. Βλ. *România Liberă* (ρουμ. εφημ.), 13.8.2008.

Σοσιαλιστικό Κόμμα του Ίβιτσα Ντάτσιτς είχε την ιστορική ευκαιρία να μετεξελιχθεί σε ένα σύγχρονο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, να ενταχθεί στη Σοσιαλιστική Διεθνή και να επιστρέψει στην εξουσία μετά από μια δεκαετή απουσία.¹⁴ Η διάκριση των σερβικών πολιτικών κομμάτων σε εθνικιστικά (Ριζοσπαστικό Κόμμα, Δημοκρατικό Κόμμα Σερβίας, Λαϊκό Κόμμα) και σε ευρωπαϊκά είναι κατά βάση σχηματική και βασικό κριτήριο διάκρισης είναι προφανώς η προτεραιότητα των κομμάτων σχετικά με το Κόσοβο ή την ένταξη στην Ε.Ε.. Η συντριπτική πλειοψηφία των Σέρβων επιθυμεί την ένταξη στην ΕΕ και το 80% του εμπορίου της Σερβίας διεξάγεται με χώρες της Ε.Ε. Η νέα κυβέρνηση του Μίρκο Τσβέτκοβιτς δεν είναι λιγότερο πατριωτική από την προηγούμενη κυβέρνηση του Κοστούνιτσα. Όταν οι Κοσοβάροι ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους, στις 17 Φεβρουαρίου 2008, η κυβέρνηση Κοστούνιτσα, παρά τις ταραχές στην Κοσόβσκα Μητροβίτσα και τις διαδηλώσεις στο Βελιγράδι¹⁵, απέρριψε τη χρήση στρατιωτικών μέσων ή την επιβολή οικονομικού εμπάργκο στο Κόσοβο και επέλεξε την υπεράσπιση του Κοσόβου με διπλωματικά μέσα. Την ίδια πολιτική εφαρμόζει και η κυβέρνηση Τσβέτκοβιτς. Το βασικό σημείο διένεξης μεταξύ «των εθνικιστικών» και των «ευρωπαϊκών κομμάτων» είναι προφανώς το τίμημα που πρέπει να καταβάλει η Σερβία για την ένταξή της στην Ε.Ε., αν δηλαδή θα εξαναγκασθεί να αναγνωρίσει τη νέα πραγματικότητα στο Κόσοβο για να εισέλθει στην Ευρώπη. Δεν είναι τυχαίο ότι το κόμμα του Κοστούνιτσα επέμενε στη νομική ερμηνεία της συμφωνίας σύνδεσης και σταθεροποίησης. Στο κείμενο της συμφωνίας υπάρχουν ορισμένες «νομικές παγίδες» σχετικά με το Κόσοβο. Το άρθρο 135 αναφέρει ρητά ότι η συμφωνία εφαρμόζεται αποκλειστικά στο έδαφος της Σερβίας, χωρίς να προδικάζει το μέλλον του Κοσόβου. «Αυτή η συμφωνία δεν εφαρμόζεται στο Κόσοβο που επί του παρόντος τελεί υπό διεθνή διοίκηση σύμφωνα με την απόφαση 1244 της 10ης Ιουνίου 1999 του Συμβουλίου Ασφαλείας. Δεν εγείρει το ζήτημα ούτε του μελλοντικού καθεστώτος του Κοσόβου ούτε του καθορισμού του τελικού του καθεστώτος».¹⁶ Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η ευρωπαϊκή πορεία του Κοσόβου και της Σερβίας ακολουθεί επί του παρόντος διαφορετικές οδούς, στην περίπτωση του Κοσόβου ισχύει το αμφίβολο στην εφαρμογή του σχεδίου Αχτισάρι και στην περίπτωση της Σερβίας η συμφωνία της 29ης Απριλίου. Ωστόσο, η μνεία της απόφασης 1244 στο κείμενο της συμφωνίας και το γεγονός ότι η ΕΕ ως ενιαίο σώμα δεν αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου ήταν επαρκείς λόγοι για την επικύρωση της συμφωνίας από το κοινοβούλιο της Σερβίας, ισχυρίζονταν οι «ευρωπαϊστές». Το άρθρο 17 κάνει λόγο για συνεργασία της Σερβίας με «άλλα κράτη, υποψήφια προς ένταξη στην Ε.Ε., τα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται στη διαδικασία σταθεροποίησης και σύνδεσης» και το άρθρο 39 προβλέπει το συμβουλευτικό ρόλο της Ε.Ε. στην εμπορική πολιτική της Σερβίας με τρίτα κράτη. Από μια στενή ερμηνεία των άρθρων 17 και 39 προκύπτει ότι η Σερβία πρέπει να συνεργαστεί με το Κόσοβο ή να μην εμποδίσει την ένταξή του στους διεθνείς οργανισμούς, εφόσον μόνο το Κόσοβο στη Βαλκανική δεν έχει υπογράψει ακόμα συμφωνία σταθεροποίησης και σύνδεσης με την Ε.Ε. (η Βοσνία-Ερζεγοβίνη δεν υπέγραψε, αλλά συμπεριλαμβάνεται στη διαδικασία

14. Για τα προβλήματα που καλούνταν να αντιμετωπίσει η νέα κυβέρνηση τόσο στην εξωτερική πολιτική όσο και στην κοινωνική πολιτική για να δικαιώσει τις προσδοκίες των ψηφοφόρων των Σοσιαλιστών και του κόμματος των συνταξιούχων βλ. το άρθρο, «Nova Vlada Srbije.Budućnost jedino vreme», *Nin*, 26.6.2007.

15. Βλ. *Nin*, 20.3.2008.

16. *Politika*, 30.4.2008.

αυτή), και ότι οφείλει να συμβουλευέται την Ε.Ε. στις εμπορικές συναλλαγές με τη Ρωσία.¹⁷ Αλλά αυτοί οι σκόπελοι μπορούν να παρακαμφθούν. Με μια διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 17 η εποικοδομητική στάση της Σερβίας έναντι του Κοσόβου εξαρτάται από τη διεθνή φυσιογνωμία του. Ένα κράτος που δεν έχει διεθνή υπόσταση (θέση στον ΟΗΕ, στον ΟΑΣΕ) θα τελεί πάντα υπό αίρεση, μπορεί να ισχυριστεί η σερβική πλευρά. Καθώς η Ρωσία είναι εμπορικός εταίρος της Ε.Ε., η Σερβία που έχει ευρωπαϊκή προοπτική δικαιούται να έχει αυτόνομη εμπορική πολιτική έναντι της Ρωσίας. Άλλωστε, το άρθρο 39 δεν κατονομάζει τη Ρωσία. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ευρωπαϊκές χώρες, κυρίως η Αυστρία, δυσσαρестούνται με την προοπτική της οικονομικής διεξόδου της Ρωσίας στη Σερβία η οποία έχει αξιόλογο δυναμικό. Ιδιαίτερα η αγορά των σερβικών πετρελαίων NIS από ρωσικές εταιρείες με χαμηλό κόστος (400 εκατ. EURO) δίνει την ευκαιρία σε ευρωπαϊκές χώρες να καλλιεργούν αντιρωσισμό στη Σερβία. Αλλά και η νέα κυβέρνηση του Τσβέτκοβιτς βλέπει τη Ρωσία ως στρατηγικό εταίρο τόσο λόγω της αμέριστης και διηνεκούς ρωσικής υποστήριξης στο ζήτημα του Κοσόβου¹⁸ όσο και λόγω της προοπτικής ρωσικών επενδύσεων. Ιεραρχώντας τις προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησής του, ο πρωθυπουργός Μίρκο Τσβέτκοβιτς δήλωσε ότι προέχει η συνέχιση της κρατικής πολιτικής για το Κόσοβο και η επικύρωση τόσο της συμφωνίας σύνδεσης και σταθεροποίησης με την ΕΕ όσο και των ενεργειακών συμφωνιών της Σερβίας με τη Ρωσία¹⁹. Τόσο η συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού South-Stream επί σερβικού εδάφους όσο και η συμφωνία σύνδεσης και σταθεροποίησης της Ε.Ε. με τη Σερβία επικυρώθηκαν τελικά από το σερβικό κοινοβούλιο τον Σεπτέμβριο του 2008. Η Σερβία, πιστή στην παράδοση που της επιβάλλει η γεωστρατηγική της θέση, κινείται μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας και δεν πρόκειται στο ορατό μέλλον να ενταχθεί στο NATO. Το κριτήριο της συνεργασίας με τη Χάγη, απαράβατος όρος της Ολλανδίας για να ισχύσει η συμφωνία σύνδεσης και σταθεροποίησης της Σερβίας με την Ε.Ε., εκπληρώνεται. Μέχρι τα τέλη Απριλίου 2008 η Σερβία είχε εκδώσει 43 άτομα στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Η σύλληψη του Ράντοβαν Κάρατζιτς το 2009 και του Ράτκο Μλάντιτς το 2011 εξάλειψε και τα τελευταία εμπόδια για την επικύρωση και την εφαρμογή της συμφωνίας Ε.Ε. – Σερβίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην έκθεσή της, στις 12.10.2011, έδωσε θετική γνωμοδότηση σχετικά με την κατατεθείσα αίτηση της Σερβίας για το καθεστώς υποψήφιας χώρας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση²⁰. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο ερωτηματολόγιο που τέθηκε στη Σερβία για την υποβολή της αίτησης ένταξης στην

17. Για την ερμηνεία των άρθρων 17 και 39 βλ. «Sporazum o stabilizaciji i pridruzivanju», *Nin*, 8.5.2008.

18. Βλ. τις δηλώσεις του Αλεξάντερ Αλεκσιέγιεφ, πρώην πρέσβη της Ρωσίας στο Βελιγράδι και τώρα υπεύθυνου του IV Ευρωπαϊκού Τμήματος (Βαλκάνια, Μέση Ανατολή) του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών «Odbrani Kosova stajaćemo čvrsto, kao pod Staljingradom», *Politika*, 27.5.2008.

19. *Politika*, 13.7.2008. Βλ επίσης τη συνέντευξη του Ντίνκιτς, υπουργού Ενέργειας στην κυβέρνηση του Τσβέτκοβιτς, «Volim i ja Ruse», *Nin*, 17.7.2008. Θέμα επικύρωσης της συμφωνίας για τον αγωγό δεν τίθεται, ίσως τεθεί ζήτημα από τον Ντίνκιτς για επαναδιαπραγμάτευση της τιμής πώλησης των πετρελαίων NIS, βλ. «Rusija i Srbija. Dinkićevno kavkasko otvaranje», *Nin*, 14.8.2008.

20. Βλ. *European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2013*, Brussels, 12.10.2011, σ. 27.

Ευρωπαϊκή Ένωση δεν υπήρχε αναφορά στην έκταση της χώρας, δηλαδή δεν τέθηκε ζήτημα Κοσόβου.

Δεν έχει αυταπάτες η σερβική ηγεσία για το μέλλον του Κοσόβου. Δεν πρόκειται βέβαια να αναγνωρίσει ποτέ το Κόσοβο, ένα κράτος που δεν θα έχει θέση στον ΟΗΕ και στον Οργανισμό Ασφάλειας και Συνεργασίας της Ευρώπης, θα προσπαθήσει να καταστήσει το κράτος του Κοσόβου δυσλειτουργικό και να περιορίσει τον αριθμό των κρατών που θα το αναγνωρίσουν, θα παρεμποδίσει τη μετακίνηση των Κοσοβάρων προς την Ευρώπη μέσω σερβικού εδάφους, καθώς δεν αναγνωρίζει τα διαβατήρια του Κοσόβου. Στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ του Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 2008 έθεσε ζήτημα προσφυγής στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης για να γνωμοδοτήσει, αν η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου παραβιάζει το Διεθνές Δίκαιο.²¹ Για την εξασφάλιση των αναγκαίων συμμάχων η σερβική διπλωματία εργάστηκε πυρετωδώς²² και τελικά οι Σέρβοι πέτυχαν μια διπλωματική νίκη στον ΟΗΕ στις 8 Οκτωβρίου 2008. Αλλά η Σερβία μακροπρόθεσμα αποσκοπεί στη διχοτόμηση του Κοσόβου ως τη μόνη εφικτή λύση και δεν θα εγκαταλείψει ποτέ το Βόρειο Κόσοβο για τους γνωστούς λόγους. Μετά την ψήφιση του Συντάγματος του Κοσόβου οι Σέρβοι ανακήρυξαν τη συγκρότηση του δικού τους Κοινοβουλίου στην Κοσόβσκα Μητροβίτσα.²³ Πολιτικοί αναλυτές έχουν ήδη διαβλέψει τον εφιάλτη του «κυπριακού σεναρίου» και στην περίπτωση του Κοσόβου.²⁴ Οι Σέρβοι δημιουργούν παράλληλες δομές στο Κόσοβο, «ένα σκιάδες κράτος», όπως ακριβώς διέπραξαν οι Αλβανοί την περίοδο 1989-1999. Και ο Πρόεδρος Τάντιτς και η κυβέρνηση Τσβέτκοβιτς χαρακτήρισαν παράνομη τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από την UNMIK στην ευρωπαϊκή αποστολή EULEX, χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ.²⁵ Η μετατροπή του Κοσόβου από προτεκτοράτο του ΟΗΕ σε προτεκτοράτο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χωρίς σχετική απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, είναι στην ουσία μια εφαρμογή του σχεδίου Αχτισάρι με παράκαμψη του ρόλου του Συμβουλίου Ασφαλείας. Ήταν βέβαιο ότι, όταν η ευρωπαϊκή αποστολή EULEX θα αναλάμβανε καθήκοντα στο Κόσοβο, οι Σέρβοι θα παρεμπόδιζαν τη δράση της στο Βόρειο Κόσοβο. Η σερβική κυβέρνηση τελικά συναίνεσε στην ανάπτυξη της ευρωπαϊκής αποστολής, αλλά υπό όρους. Η συμφωνία της Σερβίας με την Ε.Ε. και τον ΟΗΕ προέβλεπε συμμετοχή της Σερβίας στην αποστολή στις σερβικές περιοχές του Κοσόβου και την ουδετερότητα της EULEX έναντι του

21. Για τον σκληρό διπλωματικό αγώνα της Σερβίας βλ. τις δηλώσεις του υπουργού Εξωτερικών Βουκ Γιέρεμιτς, *Politika*, 18.8.2008. Για τα νομικά προβλήματα που δημιουργούνται λόγω της ανακήρυξης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου, χωρίς απόφαση του ΟΗΕ βλ. M. Marten, «Perspektiven für das unabhängige Kosovo», στο Bernhard Chiari – Agil Kesselring (επιμ.), *Wegweiser zur Geschichte. Kosovo*, ό.π. (σημ. 8), σσ. 125-137. Εκτός από την προβληματική έως ανέφικτη εισδοχή του Κοσόβου στον ΟΗΕ και στους διεθνείς οργανισμούς, προκύπτουν και δυσκολίες πρακτικής φύσης, για παράδειγμα στις τηλεπικοινωνίες. Για λάβει ένα κράτος διεθνή κωδικό από την International Telecommunication Union που εδρεύει στη Γενεύη πρέπει να είναι μέλος του ΟΗΕ. Σήμερα στο Κόσοβο για τις διεθνείς κλήσεις στη σταθερή τηλεφωνία ισχύει ο κωδικός της Σερβίας (00381), στην κινητή τηλεφωνία χρησιμοποιείται ο κωδικός του Μονακού (00377) που «μίσθωσε» το Κόσοβο.

22. Βλ. το άρθρο «Lobirane pred generalnu skupstinu UN. Treća diplomatska ofanziva», *Nin*, 14.8.2008.

23. *Politika*, 2.7.2008.

24. Βλ. H. Brey, «Kosovo and the Cyprus Scenario-a Nightmare and a Missed Opportunity», *Sudosteuroopa-Mitteilungeng* 4 (2007) 30-45.

25. *Politika*, 15.7.2008.

καθεστώς του Κοσόβου, με άλλα λόγια τυπικά ισχύει η απόφαση 1244. Παρόλο που το Διεθνές Δικαστήριο γνωμοδότησε, στις 22 Ιουλίου 2010, ότι η μονομερής ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Κοσόβου δεν παραβιάζει το διεθνές δίκαιο, ο αριθμός των χωρών που αναγνώρισαν το Κόσοβο δεν αυξήθηκε και η Σερβία, με τη συμπαράσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πέτυχε την επανέναρξη του σερβο-αλβανικού διαλόγου. Ο διάλογος Πρίστινας – Βελιγραδίου που άρχισε την άνοιξη του 2011 για πρακτικά ζητήματα διακόπηκε τον Ιούλιο, όταν οι Σέρβοι αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν τις σφραγίδες της «Δημοκρατίας του Κοσόβου» στο διεξαγόμενο εμπόριο με τους Αλβανούς του Κοσόβου. Μέχρι σήμερα δεν έχει επιτευχθεί πρόοδος, αντίθετα, η κατάσταση επιδεινώθηκε, όταν η KFOR μετέφερε τον Οκτώβριο του 2011 από αέρος Αλβανούς τελωνειακούς και αστυνομικούς στις μεθοριακές διαβάσεις του Κοσόβου με τη Σερβία. Οι Σέρβοι του Βορείου Κοσόβου έστησαν οδοφράγματα, παρεμποδίζοντας έτσι τη μετακίνηση Αλβανών τελωνειακών και αστυνομικών και επιτρέποντας μόνο τη διέλευση δυνάμεων της KFOR.²⁶ Επίσημα πλέον η Σερβία θέτει ζήτημα διχοτόμησης του Κοσόβου.²⁷ Το Κόσοβο νοτίως της Μητροβίτσας θα συνδεθεί στενότερα με την Αλβανία. Ήδη η αμερικανική εταιρεία Μπέχτελ ανέλαβε την κατασκευή του αυτοκινητοδρόμου Δυρράχιο – Μερντάρε.²⁸ Ευρωπαϊκές χώρες που αναγνώρισαν το Κόσοβο επιδιώκουν την εκμετάλλευση του ορυκτού του πλούτου, ιδιαίτερα του λιγνίτη για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Αλλά είναι γνωστό ότι στο Κόσοβο κυριαρχεί η μαφία της φατριαστικής αλβανικής κοινωνίας. Οι αποκαλύψεις του εισαγγελέα Ντικ Μάρτιν για το εμπόριο ανθρωπίνων οργάνων Σέρβων και Τσιγγάνων από τους ηγέτες του Ουτσεκά, που σήμερα είναι η πολιτική ελίτ του Κοσόβου,²⁹ ενισχύουν τη διστακτικότητα κρατών να αναγνωρίσουν το Κόσοβο.

Ανεξάρτητα από το μέλλον του Κοσόβου, το αλβανικό ζήτημα στην ΠΓΔΜ θα οξύνεται. Τα δύο μεγάλα αλβανικά κόμματα, το Δημοκρατικό Κόμμα των Αλβανών του Μεντούχ Θάτσι και η Δημοκρατική Ένωση για την Ολοκλήρωση, έχουν κοινές θέσεις και συναγωνίζονται στην εθνική πλειοδοσία για κομματικούς λόγους. Απαιτούσαν την άμεση αναγνώριση του Κοσόβου, την ισοτιμία της αλβανικής γλώσσας ως δεύτερης «υπηρεσιακής γλώσσας», την ανάλογη με την πληθυσμιακή τους δύναμη εκπροσώπηση των Αλβανών στις δημόσιες υπηρεσίες, τη συνταξιοδότηση των οικογενειών των θυμάτων –αγωνιστών του Ουτσεκά κτλ. Οι Αλβανοί της ΠΓΔΜ είναι συνδεδεμένοι άμεσα με το Κόσοβο. Μακροπρόθεσμος στόχος των Αλβανών της ΠΓΔΜ είναι η απόσχιση και η ένωσή τους με το Κόσοβο. Λόγω της πίεσης των Αμερικανών και των Αλβανών η κυβέρνηση Γκρούεφσκι αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου στις αρχές Οκτωβρίου 2008. Αλλά δεν ικανοποίησε τα άλλα αιτήματα των Αλβανών. Η ειρηνική συμβίωση Σλαβομακεδόνων και Αλβανών είναι επιφανειακή. Η απροθυμία των Αλβανών να απογραφτούν, τον Οκτώβριο του 2011, με τους όρους που έθεσε ο Γκρούεφσκι, είναι ενδεικτική των βασικών διαφορών που υφίστανται μεταξύ Αλβανών και Σλαβομακεδόνων και του γεγονότος ότι οι Αλβανοί σε καμιά περίπτωση δεν επιθυμούν να μεταβληθούν σε μειονότητα.

26. «Tensions High on Kosovo-Serbian Borders as KFOR Deadline Approaches», *Radio Free Europe, Radio Liberty*, 17.10.2011.

27. *Politika*, 15.5.2011.

28. Βλ. *Nedeljni Telegraf* (σερβ. περ.), 19.3.2008.

29. Βλ. *Radio Slobodna Evropa*, 26-28.1.2011.

Η έξαρση του αλβανικού εθνικισμού πυροδότησε και τον σλαβομακεδονικό εθνικισμό. Η Ελλάδα διεθνοποίησε το ζήτημα της ονομασίας ενόψει της προοπτικής ένταξης της ΠΓΔΜ στο ΝΑΤΟ και της λήψης ημερομηνίας έναρξης διαπραγματεύσεων για την ένταξη της ΠΓΔΜ στην Ε.Ε. Η κυβέρνηση Γκρούεφσκι υποβάθμισε το ζήτημα και υπολόγιζε ότι η Ελλάδα θα βρισκόταν απομονωμένη και δεν θα τολμούσε να θέσει βέτο στο Βουκουρέστι για την ένταξη της ΠΓΔΜ στο ΝΑΤΟ. Το ελληνικό βέτο και η τελική απόφαση της συνόδου του Βουκουρεστίου (Απρίλιος 2008) για την ένταξη της Αλβανίας και της Κροατίας στο ΝΑΤΟ και τον αποκλεισμό της ΠΓΔΜ μέχρι την εξεύρεση κοινά αποδεκτής λύσης με την Ελλάδα στο ζήτημα της ονομασίας προκάλεσε απογοήτευση στην ΠΓΔΜ. Η κυβέρνηση Γκρούεφσκι επιδόθηκε σε μια εθνικιστική ρητορική και προκήρυξε τη διεξαγωγή πρόωρων εκλογών με σκοπό την αυτοδυναμία για την αποτελεσματική υπεράσπιση των εθνικών συμφερόντων. Το υψηλό ποσοστό του Γκρούεφσκι στις αφρικανικού τύπου εκλογές του Ιουνίου 2008 (62 έδρες) ήταν πρωτοφανές γεγονός στο πολιτικό σκηνικό της ΠΓΔΜ. Έτσι, είχε το προνόμιο να ανεβάσει τους εθνικιστικούς τόνους στην πολεμική του με την Ελλάδα για να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των ψηφοφόρων του και να ενισχύει τη διαπραγματευτική του θέση. Ήδη πριν από τη σύνοδο του Βουκουρεστίου η κυβέρνηση Γκρούεφσκι είχε επεξεργαστεί ένα σχέδιο 12 σημείων ως βάση της μελλοντικής της στρατηγικής έναντι της Ελλάδας σε περίπτωση που η Αθήνα έθετε βέτο. Βασικά σημεία του σχεδίου ήταν η ανακίνηση ζητήματος μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα, οι αποζημιώσεις στους Σλαβομακεδόνες πρόσφυγες-παιδιά του εμφυλίου που «εκδιώχθηκαν» από την Ελλάδα, το μοϊκοτάζ όλης της αλληλογραφίας που φέρει την επωνυμία *FYROM*, η επαναφορά της σημαίας με τον ήλιο της Βεργίνας, η ακύρωση της συνταγματικής τροποποίησης του 1992 για μη ανάμιξη της «Μακεδονίας» στις εσωτερικές υποθέσεις των γειτονικών χωρών, δηλαδή η ανακίνηση μειονοτικού ζητήματος, μαζική χρήση αρχαιομακεδονικών ονομάτων, υποβολή αίτησης στον ΟΗΕ για αναγνώριση με το συνταγματικό όνομα, στενή προσέγγιση με τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Τουρκία και τη μη αναγνωρισμένη Δημοκρατία της Βορείου Κύπρου.³⁰ Η τακτική της επιστολογραφίας του Γκρούεφσκι προς την ελληνική κυβέρνηση, την Ε.Ε., τον ΟΗΕ, το ΝΑΤΟ και προσωπικά στον Νίμιτς για την αναγνώριση «μακεδονικής μειονότητας» στην Ελλάδα, την αποζημίωση των «Σλαβομακεδόνων Αιγαιατών προσφύγων, θυμάτων του ελληνικού μοναρχοφασισμού κατά τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο», τη διευκόλυνση της επιστροφής τους στην Ελλάδα, την αναγνώριση της «μακεδονικής εκκλησίας» από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας και τη μετονομασία του αεροδρομίου της Θεσσαλονίκης από αεροδρόμιο Μακεδονίας σε αεροδρόμιο της Μίκρας ήταν μια προσπάθεια ανακίνησης του «αιγαιακού ζητήματος» ως επιχείρησης αντιπερισπασμού κατά της Ελλάδας. Ο Γκρούεφσκι, ο οποίος έχει καταγωγή από την ελληνική Μακεδονία (ο παππούς Νικόλαος Γκρούιους καταγόταν από το χωριό Σκοπός της Φλώρινας και σκοτώθηκε στον ελληνο-ιταλικό πόλεμο)³¹ ερωτοτροπεί με τους Αιγαιάτες πρόσφυγες και αποφάσισε λόγω των συγκυριών (το 2008 συμπληρώθηκαν 60 έτη από το λεγόμενο «παιδομάζωμα,

30. Βλ. το κύριο άρθρο «Evropski leten molk za makedonsko prasanje», *Nova Makedonija*, 14.8.2008.

31. Βλ το ενδιαφέρον άρθρο της εφημερίδας *Dnevnik* «Dnevnik vo selata od koi poteknuvaat Gruevski i Karamanlis», όπου συγκρίνονται ο Καραμανλής και Γκρούεφσκι (και οι δύο κατάγονται από την ελληνική Μακεδονία) και τίθεται το ερώτημα κατά πόσο ο παράγοντας αυτός επιδρά στην εμμονή τους στο όνομα *Dnevnik* (εφημ. Σκοπίων), 28.7.2008.

τη μαζική έξοδο των Σλαβομακεδόνων το 1948») να διεθνοποιηθεί για πρώτη φορά το «αιγαιακό ζήτημα».³² Αλλά η απήχηση υπήρξε μηδαμινή. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Καραμανλής, στην απάντησή του αρνήθηκε την ύπαρξη «μακεδονικής» μειονότητας στην Ελλάδα και πρότεινε την προσφυγή των ενδιαφερομένων στα δικαστήρια προκειμένου αυτά να αποφανθούν για τις περιουσίες των Σλαβομακεδόνων προσφύγων που δημεύτηκαν από το ελληνικό κράτος. Ε.Ε., ΟΗΕ, ΝΑΤΟ και Νίμιτς έκριναν άκαιρη την ανακίνηση περιφερειακών ζητημάτων και επισήμαναν ότι το κύριο θέμα της διένεξης παραμένει η ονομασία. Στην ΠΓΔΜ ο πρόεδρος Τσερβενκόφσκυ, ο οποίος δεν έθεσε υποψηφιότητα στις επόμενες προεδρικές εκλογές, επέστησε τον κίνδυνο του λαϊκισμού για την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας.³³ Και άλλοι πολιτικοί και κοινωνικοί φορείς των Σκοπίων άσκησαν κριτική στον Γκρούεφσκι για την άκαρπη επιστολομανία του.³⁴ Άκαιρη ήταν και η πρόσφατη απόφαση της κυβέρνησης Γκρούεφσκι να παραπέμψει την Ελλάδα στο Διεθνές Δικαστήριο λόγω της παραβίασης της ενδιάμεσης συμφωνίας υπό την έννοια ότι η Ελλάδα παρεμπόδισε την ένταξη της ΠΓΔΜ στο ΝΑΤΟ. Η συμφωνία προβλέπει ότι η Ελλάδα δεν θα εμποδίσει την ένταξη της ΠΓΔΜ στους διεθνείς οργανισμούς ως FYROM, αλλά το πνεύμα της συμφωνίας είναι η αποκατάσταση σχέσεων καλής γειτονίας, πράγμα που δεν συνέβη λόγω της αδιάλλακτης στάσης της ΠΓΔΜ στο ζήτημα της ονομασίας. Τίθεται και το ερώτημα, κατά πόσο το Διεθνές Δικαστήριο είναι αρμόδιο να γνωμοδοτήσει επί του συγκεκριμένου θέματος. Έτσι, επί του παρόντος δεν διαφαίνεται προοπτική επίλυσης της διένεξης Ελλάδας – ΠΓΔΜ για το όνομα.

Στη διένεξη Ελλάδας – ΠΓΔΜ πρόκειται βασικά για μια οροθέτηση ταυτοτήτων. Η Ελλάδα αρνείται την ιστορικότητα του «σλαβομακεδονικού έθνους», μπορεί να δεχτεί όμως ότι διαμορφώθηκε μια νέα ταυτότητα στην ΠΓΔΜ μετά το 1944. Από την πλευρά της ΠΓΔΜ εκφράζονται φόβοι για υπονόμηση της εθνικής ταυτότητας των Σλαβομακεδόνων, αν η συμβιβαστική λύση που ενδεχομένως βρεθεί μεταξύ Αθήνας και Σκοπίων ισχύσει *erga omnes*, όπως τονίζει η ελληνική πλευρά, και θίξει ζητήματα εθνικής ταυτότητας και γλώσσας.

Όποια λύση και να βρεθεί στη διένεξη Ελλάδας – ΠΓΔΜ σχετικά με την ονομασία του κράτους –η διένεξη για την ονομασία είναι στην ουσία διένεξη για την οριοθέτηση των ταυτοτήτων– δεν πρόκειται στην παρούσα φάση στην ΠΓΔΜ οι Σλαβομακεδόνες ούτε να γράφουν διαφορετικά την εθνική τους ιστορία ³⁵ούτε να μην

32. Βλ. σχετικά δημοσιεύματα στα αγγλικά για ευνόητους λόγους L. Stojnovic-Lafazanovska – E. Lafazanovski, *The Exodus of the Macedonians from Greece*, Skopje 2002· V. Cvetanovski, *The Golgotha of the Macedonians in Greece. The Association of the Children Refugees from the Aegean Part of Macedonia*, Skopje 2009.

33. *Utrinski Vesnik* (εφημ. Σκοπίων), 15.7.2008.

34. Βλ. *Nova Makedonija*, 23.8.2008.

35. Για τις σύγχρονες τάσεις της σλαβομακεδονικής ιστοριογραφίας, βλ. Σπ. Σφέτας, «Κατευθύνσεις της σύγχρονης σλαβομακεδονικής ιστοριογραφίας», στο Ι. Στεφανίδης – Β. Βλασίδης – Ε. Κωφός (επιμ.), *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2008, σσ. 296-316. Για το νέο σχήμα της ιστορικής συνέχειας του «μακεδονικού έθνους», με ιδιαίτερη έμφαση στην αρχαιότητα, που προωθείται σήμερα στα Σκόπια, βλ. Τ. Chepreganov (επιμ.), *History of the Macedonian People*, Institute of National History, Σκόπια 2008.

αναφέρονται στην ύπαρξη «μακεδονικών μειονοτήτων» στις γειτονικές χώρες.³⁶ Είναι πολλά τα «περιφερειακά θέματα» που θα προκύψουν, αν τεθεί ζήτημα οριστικής αποκατάστασης σχέσεων καλής γειτονίας μεταξύ Ελλάδας, Βουλγαρίας και ΠΓΔΜ. Για παράδειγμα, τι θα εννοείται υπό τον όρο «μακεδονική γλώσσα» στην Ε.Ε.; Για την Ελλάδα, μακεδονική γλώσσα είναι η γλώσσα των Αρχαίων Μακεδόνων, για τη Βουλγαρία «η μακεδονική γλώσσα» είναι ένα εκσερβισμένο δυτικοβουλγαρικό ιδίωμα, για την ΠΓΔΜ πρόκειται για μια αυθύπαρκτη γλώσσα, «την αρχαιότερη γραπτή σλαβική γλώσσα». Μέχρι τότε η Ορθόδοξη Εκκλησία της ΠΓΔΜ θα χαρακτηρίζεται σχισματική, πρέπει να μετονομαστεί από «Ορθόδοξη Μακεδονική Εκκλησία» σε «Αρχιεπισκοπή Αχριδών» και να έχει μια ειδική σχέση με το Πατριαρχείο Σερβίας για να αρθεί το αδιέξοδο; Η Βουλγαρία, όπως και η Ελλάδα, δεν αναγνωρίζει την ύπαρξη «μακεδονικού έθνους» και «μακεδονικών μειονοτήτων», επιδίδεται σε μια προσπάθεια απονεύρωσης της εθνικής ιδεολογίας του «σλαβομακεδονισμού» και εντός των κόλπων της Ε.Ε.,³⁷ απαιτεί τη συνταγματική αναγνώριση των δικαιωμάτων των Βουλγάρων στην ΠΓΔΜ και ασκεί κριτική στους Ιστορικούς των Σκοπίων για την παραχάραξη της βουλγαρικής ιστορίας.³⁸ Μπορεί να λεχθεί με βεβαιότητα ότι Ελλάδα, Βουλγαρία και ΠΓΔΜ δεν πρόκειται να συμφωνήσουν για τις ιστορικές πτυχές του Μακεδονικού ζητήματος. Ούτε η Ελλάδα ούτε η Βουλγαρία θα αναγνωρίσουν «μακεδονικές μειονότητες» στην επικράτειά τους.³⁹

36. Βλ. την πρόσφατη μονογραφία της F. Tasevska-Remenski για τις «μακεδονικές μειονότητες» σε Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Αλβανία η οποία ανακυκλώνει τις γνωστές απόψεις και τιμήθηκε με κρατικό βραβείο, F. Tasevska -Remenski, *Makedonskoto nacionalno malcinstvo vo sosedito zemji: Sovremeni sostojbi*, Σκόπια 2007.

37. Βλ. την εκλαϊκευμένη μελέτη του B. Dimitrov για τα 10 ψεύδη του μακεδονισμού η οποία μεταφράστηκε στα αγγλικά και κυκλοφόρησε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, B. Dimitrov, *10te Lazi na Makedonisma*, Σόφια 2006. Πρόσφατα Βούλγαροι ιστορικοί εξέδωσαν το ημερολόγιο του Κρστε Μισίρκωφ, στο οποίο ο άλλοτε θιασώτης της ιδεολογίας του σλαβομακεδονισμού και του αντιβουλγαρισμού θρηνεί για την τραγική μοίρα της Βουλγαρίας στο Δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο βλ. K. P. Misirkov, *Dnevnik 5.VII.-30.VIII.1913* (επιμ. έκδοσης Z. Todorovski – C. Biljarski), Σόφια - Σκόπια 2008. Σκοπός την έκδοσης του ημερολογίου ήταν να αποδειχτεί ότι ο Μισίρκωφ έβλεπε το σλαβομακεδονισμό το 1903 απλά ως πολιτική σύμβαση λόγω των συγκυριών. Το ημερολόγιο του Μισίρκωφ χαρακτηρίστηκε ως πολιτολογική ανάλυση των δολοπλοκιών σε βάρος της Βουλγαρίας κατά το Δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο, βλ. I. Nikolov, «Dnevnik na Misirkov ot 1913g.-politologičen analiz na intrigite srestu Balgarija, Balgarija», *Makedonija* 3 (2008) 17-19.

38. Βλ. το πρόσφατο τρίγλωσσο (σε βουλγαρική, σλαβομακεδονική και αγγλική γλώσσα) συλλογικό έργο Βουλγάρων επιστημόνων για τη δέουσα πολιτική της Σόφιας έναντι της ΠΓΔΜ, L. Ivanov (επιμ.), *Bulgarian policies on the Republic of Macedonia*, Σόφια 2008.

39. Βλ την πρόσφατη μονογραφία του D. Tjoulekov για τον πολιτικό μύθο της μακεδονικής μειονότητας στη Βουλγαρία, D. Tjoulekov, *Političeskijat mit za «makedonskoto malcinstvo» v Balgarija*, Μπλαγκόεφγκραντ 2007. Στο ανεδαφικό αίτημα της σλαβομακεδονικής ηγεσίας για την επιστροφή των περιουσιών των Σλαβομακεδόνων προσφύγων μπορεί να απαντηθεί ότι οι Σλαβομακεδόνες είχαν ρευστή συνείδηση και συνεργάστηκαν είτε με τις γερμανικές και βουλγαρικές αρχές είτε με το διεθνή κομμουνισμό την περίοδο 1944-49 για τον εδαφικό ακρωτηριασμό της Ελλάδας. Ίσχυσε γι' αυτούς ό,τι με τους συνεργάτες των κατακτητών στην Ευρώπη σχετικά με την απέλαση και τα περιουσιακά στοιχεία. Σχετικά με το λεγόμενο παιδομάζωμα μπορεί να λεχθεί ότι αυτό διενεργήθηκε από το ΚΚΕ όχι τόσο για ανθρωπιστικούς όσο για πολιτικούς λόγους. Μετά την απόφαση της Τρίτης Ολομέλειας του ΚΚΕ (Σεπτέμβριος 1947) για αύξηση της δύναμης των ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού σε 60.000 με σκοπό την απελευθέρωση της Βορείου Ελλάδας, το ΚΚΕ προέβη σε βίαιη επιστράτευση. Για να επιστρατευθούν οι γονείς και να απαλλαγούν από τη φροντίδα των παιδιών, αυτά αποστέλλονταν στις

Με νωπή ακόμα τη νέα του εκλογική νίκη, τον Ιούνιο του 2011, ο Γκρούεφσκι ακολουθεί μια παρελκυστική και εφελκυστική τακτική στο ζήτημα της ονομασίας (δεν έχει προτείνει επίσημα μέχρι σήμερα ένα όνομα και επιμένει ότι το πρόβλημα είναι διμερές), προφασιζόμενος ότι η Ελλάδα, λόγω της οικονομικής της κρίσης, δεν επιθυμεί λύση του ζητήματος. Σε μια επίδειξη εθνικής υπερηφάνειας και μεγαλείου «ένδοξης απομόνωσης», παρόμοιου μ' αυτό του Ενβέρ Χότζα, δήλωσε προ πολλού ότι η χώρα του θα συνεχίσει να αναπτύσσεται και να προοδεύει, και σε περίπτωση ακόμα που δεν ενταχθεί στο NATO και την Ε.Ε.⁴⁰ Ο αρχαϊκός, παρωχημένος κιτς-εθνικισμός του εκφράζεται με την αρχαιοπληξία του με αποκορύφωμα το στήσιμο του αγάλματος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Οι εορταστικές εκδηλώσεις για την 20ή επέτειο της ανεξαρτησίας της FYROM, στις 8 Οκτωβρίου 2011, ήταν στην ουσία μια επίδειξη της αρχαιομανίας του. Το φετιχιστικό σχέδιο Σκόπια-2014, δηλαδή η κατασκευή αγαλμάτων και κλασικών κτηρίων, ώστε τα Σκόπια να μεταβληθούν με μια νέα Αθήνα ή Ρώμη, χρηματοδοτείται, μεσούσης της οικονομικής κρίσης, από κύκλους μαφίας, πρόκειται για ξέπλυμα μαύρου χρήματος.⁴¹

Η ανώριμη πολιτική ηγεσία των Σκοπίων, που οδηγεί τη χώρα σε αδιέξοδο, υπερεκτιμά τη σημασία που έχει η ΠΓΔΜ στους στρατηγικούς στόχους της Αμερικής και ευελπιστεί ότι λόγω της ανάγκης επέκτασης του NATO, μετά τα γεγονότα στη Γεωργία, η Αμερική θα ασκήσει πιέσεις στους συμμάχους της για ένταξη της ΠΓΔΜ στο NATO με εκκρεμές το ζήτημα της ονομασίας. Αλλά η ΠΓΔΜ δεν έχει τη γεωστρατηγική θέση της Γεωργίας. Τα μεγάλα ελληνικά πολιτικά κόμματα έχουν μια συναινετική γραμμή στο ζήτημα των Σκοπίων και, ανεξάρτητα από τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, η οποιαδήποτε ελληνική κυβέρνηση δεν θα παρεκκλίνει από την πάγια θέση. Το εθνικό αυτό ζήτημα είναι χρόνιο και δεν προσφέρεται για εσωτερική κομματική εκμετάλλευση, για τον περισπασμό της ελληνικής κοινής γνώμης από τα πολιτικά σκάνδαλα, τις εσωτερικές εξελίξεις και την οικονομική κρίση. Με την ένταξη της Αλβανίας και της Κροατίας στο NATO εκπληρώθηκαν σε σημαντικό βαθμό οι στόχοι της αμερικανικής πολιτικής στη Βαλκανική. Κύκλοι της σλαβομακεδονικής αντιπολίτευσης επισήμαναν ότι η θητεία του Μπους παρείχε μια καλή ευκαιρία στον Γκρούεφσκι για την επίλυση της διένεξης με την Ελλάδα. Ο Γκρούεφσκι απώλεσε τις συμπάθειες πρώην φιλικών χωρών, οι οποίες, βλέποντας τις προκλήσεις των Σκοπίων με την αρχαιομανία, δικαιώνουν την Ελλάδα.

Εκφράζοντας τη δυσαρέσκειά της προς τη βουλγαρική κυβέρνηση για την υπογραφή της συμφωνίας με τη Ρωσία για τον αγωγό φυσικού αερίου South-Stream, η

ανατολικές χώρες για περίθαλψη, όπου μελλοντικά θα αποτελούσαν και ένοπλο δυναμικό. Οι άνδρες στρατολογούνταν στο Δημοκρατικό Στρατό και οι γυναίκες είτε υπηρετούσαν ως τραυματιοφορείς στις μάχες είτε απασχολούνταν στην κατασκευή χαρακωμάτων και καταφυγίων. Μετά τον σχηματισμό της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης των ανταρτών και την κήρυξη του ΚΚΕ εκτός νόμου (Δεκέμβριος 1947), ο Δημοκρατικός Στρατός ανέμενε επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας από τον κυβερνητικό στρατό. Στο δεύτερο ήμισυ του 1948 και στις αρχές του 1949 περίπου 2000 παιδιά, ηλικίας 14-16 ετών, στάλθηκαν από τις ανατολικές χώρες στο μέτωπο. Μόνο η Πολωνία αρνήθηκε την επιστροφή των παιδιών για το μέτωπο. Βλ την έκδοση σχετικών εγγράφων από τα πολωνικά αρχεία με μετάφραση στη σλαβομακεδονική, Zoran Todorovski – Slawomir Radon (επιμ.), *Makedonskite Begalci vo Polska. Dokumenti, 1948-1975 (I)*, Σκόπια 2008, σ. 19.

40. Βλ. *Nova Makedonija*, 22.8.2008.

41. Βλ. *Nova Makedonija*, 16.11.2011.

αμερικανική κυβέρνηση Μπους άσκησε έντονες πιέσεις στη Σόφια για την αναγνώριση του Κοσόβου, στις οποίες η κυβέρνηση Στανίσεφ υπέκυψε. Επίσης και η Ε.Ε., που επενδύει στον αγωγό Nabucco, εξέφρασε τη δυσαρέσκειά της στη Σόφια και άφησε να εννοηθεί ότι δεν θα χρηματοδοτήσει την κατασκευή του αγωγού South-Stream.⁴² Κατά την επίσκεψή της στη Σόφια, στις αρχές Ιουλίου 2008, η Κοντολιζα Ράις κάλεσε τη βουλγαρική πλευρά να υπογράψει συμφωνία για την κατασκευή του αγωγού Nabucco, πριν επικυρώσει τη συμφωνία για τον αγωγό South-Stream.⁴³ Δεν είναι τυχαίο ότι η Ε.Ε. περιέκοψε κονδύλια για τη Βουλγαρία, λόγω κρουσμάτων διαφθοράς, ενώ δεν διέπραξε το ίδιο για τη Ρουμανία, η οποία κατηγορήθηκε εξίσου για διαφθορά. Ο κύριος λόγος της διάκρισης αυτής είναι προφανώς το γεγονός ότι η Βουλγαρία υπέγραψε συμφωνία για τον αγωγό South-Stream,⁴⁴ ενώ η Ρουμανία για τον Nabucco. Ο πρόεδρος Γκεόργκυ Παρβάνωφ δέχτηκε σκληρή κριτική και από στελέχη του Σοσιαλιστικού Κόμματος για τη φιλορωσική του στάση στο ενεργειακό ζήτημα. Το βουλγαρικό κοινοβούλιο, όπως και το ελληνικό, επικύρωσε τη συμφωνία για τον αγωγό South-Stream. Αλλά η νέα κυβέρνηση του Μπόικο Μπορίσωφ, που ανήλθε στην εξουσία το καλοκαίρι του 2009, ακολουθεί μια αντιρωσική, φιλοαμερικανική πολιτική. Στην ουσία πάγωσε την οικονομική συνεργασία με τη Ρωσία. Η κατασκευή των αγωγών Μπουργάς – Αλεξανδρούπολη και South-Stream τελεί υπό αίρεση επί του παρόντος, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι η Ρωσία έχει εγκαταλείψει οριστικά τα σχέδιά της. Κατά την επίσκεψη του Πούτιν στη Σερβία, τον Μάρτιο του 2011, επαναβεβαιώθηκε το κοινό ρωσοσερβικό ενδιαφέρον για τον αγωγό South-Stream. Και η Ρουμανία, μετά την εκλογή του Τραγιάν Μπασέσκου ως Προέδρου της χώρας το 2009, επιτείνει την παραδοσιακή αντιρωσική της πολιτική. Ο Μπασέσκου είναι πρόθυμος να δεχτεί στη χώρα την εγκατάσταση της αμερικανικής αντιβαλλιστικής ασπίδας, προκαλώντας τις ανησυχίες της Μόσχας και μειώνοντας τις πιθανότητες επίλυσης του ζητήματος της Υπερδνειστερίας.

Η ρωσική οικονομική διείσδυση είναι έντονη στο Μαυροβούνιο (αγορά ακινήτων, ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις). Η συντριπτική πλειοψηφία των Μαυροβουνίων είναι υπέρ της ένταξης της χώρας τους στην Ε.Ε., αλλά όχι στο ΝΑΤΟ. Ήταν επίσης κατά της αναγνώρισης της ανεξαρτησίας του Κοσόβου. Αναγνώριση του Κοσόβου από το Μαυροβούνιο θα αποτελούσε ρήξη με όλη την ιστορική παράδοση των Μαυροβουνίων, στους οποίους «το έπος του Κοσόβου του 1389» κατέχει κεντρική θέση. Αλλά ο Χασίμ Θάτσι, ο οποίος χρηματοδότησε τον αγώνα του Τζουκάνοβιτς για την ανεξαρτησία του Μαυροβουνίου, επέβαλε τελικά την αναγνώριση του Κοσόβου από την Ποντγκόριτσα στις αρχές Οκτωβρίου 2008, προκαλώντας έντονες αντιδράσεις της ισχυρής σερβικής μειονότητας. Στο Μαυροβούνιο, μετά την ανεξαρτητοποίησή του το 2006, κυριαρχεί μια οικονομική μαφία νοτιοαμερικανικού τύπου. Η νέα πολιτική ελίτ διαμορφώνει μια τεχνητή μαυροβουνιώτικη ταυτότητα σε αντισερβική βάση, με παραχάραξη της ιστορίας,⁴⁵ προκαλώντας τεχνητό ρήγμα μεταξύ Σέρβων και Μαυροβουνίων. Το Μαυροβούνιο έλαβε καθεστώς υποψήφιας χώρας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η ευρωπαϊκή επιτροπή εισηγήθηκε, τον Οκτώβριο του 2011, την

42. Βλ. *168 Časa* (βουλγ. εφημ.), 14-20.3.2008.

43. Βλ. *168 Časa*, 18-24.7.2008.

44. Βλ. *168 Časa*, 1-7.8.2008.

45. Βλ κύριο άρθρο στην εφημερίδα *Dan* της φιλοσερβικής αντιπολίτευσης του Μαυροβουνίου «Revizija istorije i proizvodnje ethogeneza», *Dan*, 15.5.2011.

έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Στην ουσία όμως το Μαυροβούνιο ούτε κοινωνία πολιτών είναι ούτε οικονομικές μεταρρυθμίσεις πραγματοποίησε. Από το 2006 μέχρι σήμερα το εξωτερικό χρέος της χώρας διπλασιάστηκε και άρχισαν οι πρώτες διαδηλώσεις φοιτητών για την οικονομική ανισότητα και την έλλειψη ακαδημαϊκής ελευθερίας. Είναι προφανές ότι πίσω από τη θετική εικόνα της ευρωπαϊκής επιτροπής για την ευρωπαϊκή προοπτική του Μαυροβουνίου λανθάνει η πρόθεση δυτικών χωρών για μείωση της ρωσικής επιρροής στη χώρα.

Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη είναι ένα δυσλειτουργικό κράτος, όπου Βόσνιοι Μουσουλμάνοι, Σέρβοι και Κροάτες είναι αυτοπεριχαρακωμένοι στον δικό τους κόσμο από κάθε άποψη. Η χώρα δεν έχει ακόμα κεντρική κυβέρνηση, μετά τις εκλογές του 2010. Η Σερβική Δημοκρατία στηρίζεται κυρίως στη Σερβία και τη Ρωσία. Η ρωσική οικονομική διείσδυση είναι εμφανής στην Μπάνια Λούκα. Οι Σερβοβόσνιοι αντιτίθενται στην αναθεώρηση της συμφωνίας του Ντέιτον προς την κατεύθυνση ενός συγκεντρωτικού κράτους. Στη Βοσνία εμφανίστηκαν ομάδες Ισλαμιστών φονταμεταλιστών, των Βαχάμπι, με σημείο εκκίνησης το γειτονικό σαντζάκι του Νόβι-Πάζαρ. Η Ρωσία στηρίζει τους Σερβοβόσνιους στην προσπάθειά τους να αποτρέψουν αναθεώρηση του Συντάγματος του Ντέιτον.

Από το 2009 παρατηρείται μια μείωση της ρωσικής επιρροής στα Βαλκάνια γενικά. Οι κυβερνήσεις Γεωργίου Παπανδρέου στην Ελλάδα και Μπόικο Μπορίσωφ στη Βουλγαρία εγκατέλειψαν τη συνεργασία με τη Ρωσία στον ενεργειακό τομέα. Τα Βαλκάνια τείνουν να καταστούν περιφέρεια της Μέσης Ανατολής από περιφέρεια του Καυκάσου. Η αραβική άνοιξη, τα ενεργειακά αποθέματα στην Ανατολική Μεσόγειο και η στροφή της Ελλάδας, Βουλγαρίας και Ρουμανίας στην Αμερική αποτελούν νέα δεδομένα, διανοίγουν προοπτικές για νέους ενεργειακούς αγωγούς προς την Ευρώπη με κύρια παράμετρο τη μείωση της ενεργειακής εξάρτησης της Ευρώπης από τη Ρωσία. Αλλά η κατάσταση στον αραβικό κόσμο παραμένει ακόμα ρευστή και τα νέα αυτά ενεργειακά σχέδια είναι μακρόπνοα. Η μείωση της ρωσικής επιρροής συνέπεσε με τις προσπάθειες της Τουρκίας του Ερντογκάν και του Νταβούτογλου για διείσδυση στα Δυτικά Βαλκάνια με τη συνηθισμένη τακτική της οικονομικής και πολιτιστικής διπλωματίας στο πλαίσιο του λεγόμενου νεοοθωμανισμού.⁴⁶ Η Τουρκία επωφελείται από την οικονομική κρίση της Ευρώπης, την κόπωση της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τον ευρωσκεπτικισμό στα Βαλκάνια. Αλλά η τουρκική πολιτική έχει αποδοχή μονάχα σε μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Βοσνίας και του Σαντζακίου. Παρόλο που ο παρωχημένος νεοοθωμανισμός μπορεί να χαρακτηριστεί και ως ένα αταβιστικό, αυτοκρατορικό σύνδρομο, η σημερινή Τουρκία δεν έχει τις αντικειμενικές δυνατότητες να υποσκελίσει την επιρροή ευρωπαϊκών κρατών στα δυτικά Βαλκάνια. Σε κάθε όμως η περίπτωση η Τουρκία αποτελεί έναν παράγοντα στη Μέση Ανατολή όπου προσπαθεί να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Αυτό μοιραία θα επηρεάσει τις σχέσεις της με την Ελλάδα (ΑΟΖ, ενέργεια) με αποτέλεσμα η βαλκανική της πολιτική στην Αλβανία ή στην ΠΓΔΜ να έχει ανθελληνική αιχμή.

46. Για τη σημερινή τουρκική πολιτική στα Δυτικά Βαλκάνια, βλ. I. Ruma, «Turkish Foreign Policy towards the Balkans. New Activism, Neotomanism or/so What?», *Turkish Policy Quarterly* 8,2 (2011) 134-140 και Sp. Sfetas, «Aspects of Turkish Policy towards the Western Balkans», *Cyprus Center for European and International Affairs, in depth* 8,4 (2011).

Το επιτακτικό ζήτημα σήμερα για την Ευρώπη είναι τα υπερβεί την κρίση χρέους εντός της Ευρωζώνης και τη γενικότερη ηθική της κρίση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση λειτούργησε με τους νεοφιλελεύθερους κανόνες καζίνο, επιτρέποντας την άλωση των κυβερνήσεων από τις αγορές. Ανεξάρτητα από το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ευρωπαϊκή προοπτική των δυτικών Βαλκανίων, είναι προφανές ότι ο βαλκανικός χώρος συνεχίζει την παράδοσή τους ως πεδίο ανταγωνισμών των Μεγάλων Δυνάμεων. Η δομική προσέγγιση της Ιστορίας κατά τον Braudel, ότι δηλαδή τα γεωγραφικά και γεωπολιτικά δεδομένα ενός χώρου καθορίζουν τη μοίρα του, επιβεβαιώνεται πλήρως στη βαλκανική περίπτωση. Η ρατσιστική εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία εισήγαγε επίσημα τον όρο «Νοτιοανατολική Ευρώπη» αντί του υποτιμητικού όρου «Βαλκάνια». Τα αίτια ήταν κυρίως οικονομικά, η οικονομική διείσδυση του Τρίτου Ράιχ στα Βαλκάνια, σε έναν ζωτικό χώρο που αποτελούσε μέρος της Ευρώπης. Σήμερα δεν είναι λίγοι οι πολιτικοί αναλυτές, οι οποίοι, παρά την ευρωπαϊκή πορεία των Βαλκανίων, θεωρούν το βαλκανικό χώρο ως την περιφέρεια του Καυκάσου και της Μέσης Ανατολής.

Στην παγκοσμιοποίηση της σύγχρονης εποχής, όπου το NATO πρέπει να προσδιορίζει τον νέο του ρόλο και η Ε.Ε. δεν κατόρθωσε ούτε να αποτελέσει το αντίπαλο δέος της Αμερικής και της Ρωσίας ούτε να διαμορφώσει ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας με τη συμμετοχή της Ρωσίας, αλλά αντιμετωπίζει μια βαθιά οικονομική ύφεση, τα εθνικά κράτη οφείλουν να καθορίσουν την πολιτική τους με βάση το εθνικό συμφέρον. Η Ρουμανία για παράδειγμα συμπαρατάσσεται με τη Ρωσία στο ζήτημα του Κοσόβου, αλλά στηρίζει τον αγωγό Nabucco. Η Ουγγαρία αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Κοσόβου, αλλά στηρίζει τον αγωγό South-Stream. Η Ελλάδα, η Σερβία και η Βουλγαρία δεν πρέπει να εγκαταλείψουν τη συνεργασία με τη Ρωσία η οποία μπορεί να συμβάλει στην έξοδο ευρωπαϊκών κρατών από την κρίση και στη δημιουργία ενός πολυπολικού κόσμου. Ο 21ος αιώνας είναι μάλλον ο αιώνας της Ασίας.

Σπυρίδων Σφέτας
Αναπληρωτής Καθηγητής
Βαλκανικής Ιστορίας Α.Π.Θ.